

РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНИЙ КОМПЛЕКС ТА МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Принципово нова атмосфера, яка склалася за останні роки в державно-церковних відносинах, законодавче закріплення і забезпечення гарантованих можливостей практичної реалізації свободи совісті, сприяли кардинальним змінам у сфері релігійного життя країни як у кількісному, так і в якісному вимірах.

Динаміка зростання кількості релігійних організацій характеризується щорічним їх збільшенням на 4–5 відсотків, стабільно зростає релігійність населення, частка віруючих громадян, за різними оцінками, становить 45–50 відсотків, що загалом відповідає середньоевропейським показникам. Церква і надалі користується найбільшою довірою громадян, високим є рівень політичної активності віруючих.

Україна стала поліконфесійною державою в повному розумінні цього слова, з широкою структурою віросповідань. Сьогодні на теренах нашої держави діє понад 33 тис. релігійних організацій 50 віросповідань. Зросла кількість релігійних громад національних меншин, що входять у 750 об'єднань віруючих. Стабільно високими темпами розвиваються традиційні християнські церкви, протестантські союзи та об'єднання.

Розвиток релігійного середовища країни свідчить про динамічне зростання кількості релігійних інституцій; збільшення питомої ваги населення, інтегрованого в різні види церковної діяльності й таких, що декларують власну релігійність; розширення соціальної сфери, де присутність церков і релігійних організацій є дедалі більш відчутною; серйозний, а іноді й визначальний вплив соціально-політичної ситуації на окремі аспекти релігійно-церковного життя.

Відтак, характеризуючи релігійне життя в сучасній Україні, можемо вести мову про його нормалізацію та поступальний розвиток, основними ознаками якого постають: становлення реальної конфесійної карти нашої країни; кількісне та якісне зростання релігійного середовища та входження Церкви, як суспільного інституту, в багатогранні взаємини з іншими суспільними інституціями.

Водночас становлення релігійно-церковного комплексу характеризується як очевидним і динамічним його відродженням, так і напластуванням старих проблем та нових труднощів. Так, зокрема, на духовній, культурно-просвітницькій і суспільній активності релігійних інституцій в негативний спосіб позначаються конфліктні ситуації, які дотепер не знайшли свого розв'язання. Лінії протистояння на сьогодні схематично позначаються таким чином:

- 1) міжправославне;
- 2) православно-католицьке, тобто між всіма складовими українського православ'я, з одного боку, та римо- і греко-католиками – з іншого;
- 3) православно-мусульманське (особливо в АРК);
- 4) внутрішні протиріччя в інших конфесіях, які не набрали небезпечної гостроти;
- 5) протистояння між традиційними для України релігіями та неорелігіями.

Особливо серйозним (потенційно) лишається міжправославний конфлікт, загострення якого досить часто синхронізується з ускладненнями у громадсько-політичному житті країни.

Високий ступінь активності притаманний традиційним конфесіям і, відповідно, православним церквам, які опікуються діяльністю 16 тис. парафій, що становить 51,2 відсотків від загальної кількості релігійних осередків країни.

Сфери впливу, соціальна база трьох православних церков має помітну тенденцію до регіоналізації. Українська Православна Церква МП (більше 11 тис. парафій) має помітний вплив у Східному і Південно-Східному регіонах, а також серед віруючих деяких інших областей. УПЦ Київського Патріархату (близько 4 тис. громад) користується підтримкою віруючих, громадських рухів і партій національно-демократичного спрямування в Західних і Цент-

■ **Георгій Попов**, кандидат історичних наук, доцент, в.о. голови Державного комітету України у справах національностей та релігій.

ральних областях. На таку ж соціальну базу опирається УАПЦ в Галичині (близько 1,2 тис. парафій).

Впродовж останніх років позиції сторін у міжправославному конфлікті не зазнали суттєвих змін. Поруч з цим конфлікт ускладнюється особливо у соціально-політичній сфері та на рівні парафій. Його суб'єкти почали блокуватися з партіями і депутатськими об'єднаннями, шукати спільні інтереси тактичного і стратегічного характеру.

Проведений аналіз показує наявність у суспільно-політичному та релігійно-церковному житті країни принаймні двох тенденцій. Одна з них – посилена конфесійна орієнтація партій, друга – набуття релігійними організаціями політичної спрямованості. Йдеться про одночасний процес політизації релігії і оцерковлення політики. Зазначений процес небезпечний своєю здатністю посилити соціальну напругу в суспільстві як на політичному, так і на релігійному ґрунті, значно радикалізувати міжправославний конфлікт. При цьому виникає загроза перенесення партійно-політичної та релігійної конфронтації на етнонаціональний ґрунт. Етнонаціональні ж конфлікти, як правило, є досить затяжними й мають небезпечні наслідки. Таким чином, політизація православного середовища, яке репрезентує більше половини релігійної мережі, за сучасних суспільно-політичних та конфесійних реалій, може призвести до посилення політичного і міжцерковного протистояння.

Привертає увагу і те, що поділ між православними церквами, як і між політичними партіями, відбувається не за суто релігійною чи суспільно-політичною, але й за етнокультурною ознакою, тобто за ставленням до проблем української державності і національної консолідації. Він має історичні передумови і довготривалу традицію. В даному випадку міжправославні негаразди постають негативним чинником, який додатково стимулює розкол політичний і становить загрозу національній безпеці держави. Сьогодні реально можна розглядати лише питання мінімізації впливу міжправославного протистояння на перебіг суспільно-політичного процесу.

Не менш гострою залишається ситуація в мусульманському релігійному середовищі, яке сьогодні репрезентують чотири самостійні центри – у м. Києві (Духовне управління мусульман України та Київський муфтіят), м. Донецьку (Духовний центр мусульман України), м. Сімферополі (Духовне управління мусульман Криму). Найбільша кількість релігійних організацій згаданого віровизнання сконцентрована в АРК (80 відсотків загальноукраїнської кількості). Це пов'язано з поверненням близько 250 тис. кримських татар з місць їхньої багаторічної депортації.

Мусульманські релігійні утворення мають практично той же комплекс проблем, що й інші конфесії. Найбільш гострими для них залишаються питання забезпечення культовими будівлями та висококваліфікованими кадрами священнослужителів.

Наявність в Україні трьох самостійних духовних центрів породжує суттєві протиріччя та суперечності між ними. Точиться боротьба за лідерство, монопольний вплив на віруючих, одноосібне представництво інтересів українських мусульман як в державі, так і поза її межами. Якщо раніше були помітними наміри лідерів ДУМУ і ДУМК підпорядкувати своїм структурам усі релігійні організації мусульман України, то на сьогодні питання централізації влади і об'єднання діючих духовних структур набуває актуальності в ДУМК та Меджлісі кримськотатарського народу. Вони бажали б створення такого всеукраїнського центру мусульман саме в Криму. Процеси, що відбуваються у мусульманському середовищі України, свідчать про намагання різних зовнішніх релігійних і політичних сил посилити свій вплив на віруючих мусульман. Сьогодні це відчувається з боку певних організацій Туреччини, Об'єднаних Арабських Еміратів, Саудівської Аравії та Кувейту. Помітний вплив на мусульманське середовище України й арабського ісламу. Як наслідок, намітилась тенденція до створення в Криму регіонального мусульманського центру поза ДУМК.

Напруженими (особливо в Автономній Республіці Крим) виглядають мусульmano-православні відносини. До початку 90-х років м. ст.(масової репатріації кримських татар) на півострові домінувало населення православної орієнтації. Водночас повернення з депортації кримськотатарського народу (вагомого репрезентанта мусульманської традиції) окреслило нові контури релігійної ситуації в Криму. Між УПЦ МП і Муфтіятом виникло певне протистояння, яке, на наш погляд, має бути мінімізованим шляхом пошуку компромісів, діалогу, конструктивних консультацій тощо. Державні органи готові всіляко сприяти цій справі.

Аналіз розвитку релігійної мережі свідчить, що впродовж останніх років активізували організаційну розбудову новітні релігійні утворення. Це явище спричинене багатьма факторами. Серед них: соціально-економічна і політична нестабільність суспільства; девальвація системи цінностей колишнього режиму, ідеологічний вакуум, що виник у результаті цього; криза традиційних церков; і, як наслідок, активне і зацікавлене місіонерство закордонних релігійних центрів.

Відносна легкість проникнення в нашу країну неорелігій пояснюється також географічною специфікою України, яка в силу свого межового стану між Сходом та Заходом, бу-

ла відкрита різним впливам. Це призвело до формування певного конфесійного плюралізму, терпимого ставлення до інакомислення, в тому числі і релігійного, що, як правило, співпадає з неорелігійними орієнтаціями. Однак становлення неорелігійного комплексу знаходить супротив з боку традиційних релігій, що часом набуває досить гострих форм.

Незважаючи на певну складність та неоднозначність процесів релігійного життя, українське суспільство усвідомило необхідність утвердження загальноприйнятих норм свободи совісті, закріплених у визнаних Україною міжнародних документах та відображених у вітчизняному законодавстві.

Враховуючи поліконфесійність та поліетнічність української держави, формування у суспільній свідомості засад толерантності та віротерпимості відбувається в рамках загальнонаціонального діалогу за участю представників державної влади, релігійних та громадських інституцій.

Поняття загальнонаціонального діалогу характеризує процес багаторівневого спілкування його учасників, вільного обміну думками та інформацією, співставлення позицій та бачення вирішення наявних проблем, проведення різноманітних зустрічей на різних рівнях. Разом з тим, форма та зміст діалогу не обмежуються лише цим, оскільки діалог передбачає активну фазу відносин, практичне узгодження дій його учасників на шляху до взаєморозуміння та згоди.

Слід зауважити, що представники релігійної спільноти України в цілому проявляють високий рівень зацікавленості в налагодженні діалогу з представниками інших віровчень та толерантного ставлення до них.

Кожна конфесія має свої особливості, відміни, свою віроповчальну парадигму та культову систему. Ці особливості та відміни стають найбільш помітними саме в процесі взаємовідносин між різними конфесіями як складовими єдиного поліконфесійного релігійного простору. Говорячи про конституювання в Україні релігійного плюралізму як незворотного процесу, необхідно особливо підкреслити, що саме він постає основою конструктивних міжконфесійних відносин.

У цьому контексті значний вплив на стан та розвиток державно-церковних і міжконфесійних відносин має діяльність Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, яка цього року відзначає свій 10-літній ювілей. Позитивно позначаються на міжконфесійній згоді регулярні зустрічі вищого політичного керівництва нашої держави з членами ВРЦ.

Загалом же, Церква перетворюється в Україні на повноцінний суспільний інститут, співмірний за своїми обсягами та масштабами діяльності з іншими суспільними інституціями. Вона стає не тільки помітним фактором суспільного життя, але й чинником його духовного зростання й стабільності, вагомою складовою становлення громадянського суспільства.

■ М. БАБІЙ

ДІАЛОГ ЯК ФАКТОР ОПТИМІЗАЦІЇ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ ВИМІРИ

Проблема, яку ми піддамо науковій експлікації, є досить об'ємною, глибокою за своїм змістом, контрадикторною у практичному вимірі й надзвичайно актуальною.

По-перше, необхідність і складність формування громадянського суспільства в Україні варто розглядати в контексті зв'язку цього процесу із сучасними трансформаціями, які у ньому відбуваються і що детермінуються не лише внутрішніми факторами розвитку українського транзитивного соціуму в усіх іпостасях його буття, а тими глобальними чинниками, які активно екстраполюються на наше сьогодення.

По-друге, загально визнаним є те, що громадянське суспільство постає як суспільство рівноправних громадян, які, з одного боку, тісно взаємодіють з державою заради досягнення суспільного блага, а з другого – розглядається як інституалізована система, незалежна від держави, з іманентною їй здатністю впливати на політику останньої. Це – система відносин, в площині дії якої не підлягають зовнішньому «директивному регулюванню»¹.

■ **Бабій Михайло Юхимович**, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, к. філос. н.

¹ Див.: Филатов А.С. Современная парадигма гражданского общества // Кроки до громадянського суспільства. Науковий альманах – К., 2004. – С. 94-95.